

JOSIP LISAC

HRVATSKI LINGVIST I FILOLOG STJEPAN IVŠIĆ

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Splitu
HR 57000 Zadar

Izvorni znanstveni rad
UDC: 808.62-1/-8:929 Ivšić
Ur.: 1991-05-10

Stjepan Ivšić (1884–1962) se u znanosti javlja u periodu u kojem je slavenska filologija prošlog stoljeća — vođena moćnom Jagićevom rukom — nestajala i prerastala u slavistiku prilagođenu novim vremenima. Naime, u Ivšića uočavamo i jagićevsku širinu interesa, s jedne strane, i novu crtu temeljite udubljenosti u probleme nacionalne filologije, s druge strane.

Tadanja osuvremenjena mladogramatičarska tradicija imala je u Ivšiću istaknuta predstavnika, ali i učenjaka koji je osjećao njene slabosti, no ipak u svom radu uopće nije bio sklon prihvaćanju novih prijelomnih učenja što su se javljala u 20. stoljeću. Ipak Ivšićev formalni tradicionalizam nije zapreka da ne vidimo množinu novih spoznaja do kojih je i u činjeničnom i u metodološkom smislu dopro njegov genij. Tako je u dijalektologiji i napose u akcentologiji uočavao i one strukturne elemente što su drugim učenjacima ostali skriveni, jednako kao što je u proučavanju nastanka i razvoja standardnog jezika u Hrvata došao do rezultata trajne vrijednosti. Bio je također izniman poznavalac slavenske filologije i hrvatskoga glagoljštva te nezaboravni učitelj mnogih generacija hrvatskih slavista. Iako svoje djelo nije uspio dovršiti, ipak se za Stjepana Ivšića može reći da je općenito prihvaćen u našoj sredini kao hrvatski lingvist najvišeg dometa u ovom stoljeću. Da je taj ugled posvema opravdan, to najočitije vidimo iz činjenice da Ivšićev znanstveni opus uglavnom uopće ne zastarijeva ostajući pošteđen od djelovanja vremena kao malo koji drugi učenjački napor.

Slavonski prilog hrvatskoj znanosti o jeziku veoma je velik, počevši već od Blaža Tadijanovića, Matije Antuna Reljkovića ili Marijana Lanosovića u 18. stoljeću sve do Vjekoslava Babukića, Tomislava Maretića, Stjepana Ivšića, Julija Benešića, Josipa Hamma, Bratoljuba Klaića i drugih u novije doba.¹ Sve su to ugledna imena, autori nezaobilaznih znanstvenih zasluga, a među svima njima vrlo izdvojeno mjesto pripada Stjepanu Ivšiću, središnjoj pojavi hrvatskoga jezikoznanstva u prvoj polovici 20. stoljeća.²

Rođen 1884. u Orahovici, Ivšić je hrvatski jezik te klasičnu filologiju studirao u Zagrebu a slavenske jezike u poznatim poljskim, češkim, ruskim i ukrajinskim

centrima. U njegovu primjeru pokazalo se kako je naglašeno važno rano zanimanje za određeni znanstveni sadržaj. Tako jednom prilikom u zrelim svojim godinama ističe kako je »već u V. razredu gimnazije hrvatski jezik zavolio jače od svega i počeo ga već tada proučavati«. ³ Očito ta ljubav petnaestogodišnjeg dječaka nije prestajala, pa je već kao student pisao ozbiljne znanstvene priloge. Uspjesi su dolazili sasvim neuobičajenom brzinom: doktorirao je s 29 godina, u 34. postao je redovnim sveučilišnim profesorom slavenske filologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Također je u 36. godini postao dopisni, a u 41. redovni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Ivšićev znanstveni rad otpočeo je, dakle, već u prvom desetljeću našeg stoljeća, a izrazito je obilježen svestranošću, što je lako vidljivo već iz činjenice da je proučavao hrvatskosrpske dijalekte, standardnu novoštokavštinu, povijest jezika, pravopisna pitanja, glagoljsku književnost, starocrkvenoslavenski jezik, akcentologiju, semantiku, komparativnu slavistiku, ortoepiju, metriku, etimologiju, a bavio se i leksikografskim radom i prevodenjem. Svakako je ta mnogostranost interesa naravan rezultat rijetke njegove intelektualne znatiželje, ali i primjer množine obveza čovjeka velika formata u malu narodu, učenjaka što je na sebe po prirodi stvari preuzeo puno zadaća, pa je i logično da mnogih zamisli – unatoč velikim naporima – nije uspio dovršiti.

Ivšićev ulazak u znanost obilježen je činjenicom da je bio Maretićev učenik, ali to vrijedi samo za njegove standardološke članke, ne i za dijalektološke i akcentološke priloge. Upravo se tim proučavanjem organskih hrvatskih idioma, tj. mjesnih jezičnih sustava i dijalekata, i to s osobitim obzirom na akcent, Ivšić radikalno odvojio od Maretića. Prvim je Ivšićevim dijalektološkim prilogom rasprava »Štartinovačko narječje«, gdje se obrađuju dva idioma iz okolice Našica. Sigurno je ta rasprava publicirana u Akademijinu *Radu* 1907. godine ⁴ donijela nauci vrijednih spoznaja, ali u doba njena pisanja Ivšić još nije uočio posebnoga akcenta uzlazne intonacije, tzv. akuta, odakle slijedi i nebilježenje toga naglasaka u autorovu dijalektološkom prvencu. ⁵ Međutim je u doba pisanja priloga o šartinovačkom govoru Ivšić čuo da se u slavonskoj Posavini izgovara akut, dao se na proučavanje akcenta u gramatikama Matije Antuna Reljkovića i Ignjata Alojzije Brlića, a ubrzo je pristupio i svestranom proučavanju idioma u Posavini, i u njenu slavonskom i u njenu bosanskom dijelu. Školske godine 1906–1907. Ivšić je u zagrebačkom kroatističkom seminaru referirao o Reljkovićevu akcentu, ujedno upotrijebivši znak kojim se otada akut uobičajeno označava.

Studije o Reljkovićevu ⁶ i o Brlićevu ⁷ bilježenju naglasaka u njihovim slovnica-ma ponajprije predstavljaju odgonetavanje sustava prema kojima su ti gramatičari označavali akcente. Raščlamba je pokazala da je u tim gramatikama registriran domaći slavonski naglasak. Posebno je važno a može biti i znakovito da na kraju tih svojih priloga Ivšić donosi popise nekih riječi, i to upravo onih kojih se akcent ne podudara s Vukovim.

Opsežne rasprave o šartinovačkom govoru te o akcentu u starim slavonskim slovnica-ma upozorile su znanstvenu javnost na blistavu pojavu mladog učenjaka

koji navješćuje i priloge još veće vrijednosti. Ti nagovještaji ostvareni su monografijama »Prilog za slavenski akcentat«⁸ i »Današnji posavski govor«.⁹ Iako je obradba idiomâ u mnoštvu posavskih selâ u Akademiji primljena za tisak već 1907, ipak se u dva nastavka u *Radu* pojavila tek 1913. Vrijedno je, međutim, upozoriti da u obliku kakav nam je danas poznat ta monografija nije mogla biti predana 1907, što je vidljivo i iz činjenice da se u tekstu spominju istraživanja provedena 1910. i 1912. godine, a također i odatle što se u radu npr. služio Maretićevom studijom o jeziku slavenskih pisaca, studijom publiciranom u *Radu* 1910. Monografija »Današnji posavski govor« donosi granice osobitoga dijalektoga tipa arhaičnih prozodijskih značajki, upozorava na mjesto posavskoga govora u kontekstu ostalih hrvatskosrpskih dijalektnih idioma, sadrži diobu obrađivanih govora prema refleksima jata i prema akcentu, obrađuje fonetske i gramatičke osobine i priopćuje ogled posavskoga govora, tj. primjere autohtonih idioma. Uz tu je studiju pripremljena i vrlo važna »Dijalektološka karta današnjega posavskoga govora«. Samo se po sebi razumije da obradba relativno veoma velikog područja nije mogla biti potanka u svezi sa svim mjestima, ali cjelina područja i njegova glavna govorna obilježja prikazuju se doista magistralno. U svemu tu nalazimo mnogo dragocjene dijalektne građe, autor izvanredno poznaje znanstvenu literaturu, a u rješavanju mnogih kompliciranih pitanja nalazi odgovore što su se u budućem razvoju naše dijalektologije pokazali dragocjenima.

Hrvatskoj je filologiji Ivšić ostavio trajno naslijeđe i udario joj snažan pečat također i »Prilogom za slavenski akcentat«, prekretnicom u povijesti slavenske akcentologije i u akcentologiji naših dijalekata.¹⁰ Taj je, naime, rad prvi veći prilog posvećen isključivo slavenskom akcentu, a donosi novatorske spoznaje o fiziologiji slavenskih naglasaka, o nazočnosti akuta i u čakavskim i u kajkavskim i u štokavskim dijalektima te o glavnim kategorijama u kojima se u hrvatskosrpskim dijalektima akut javlja. I u »Prilogu« pouzdano je ocijenjena starija literatura, a dana je i cjelovita teorija slavenskoga akcenta, pa se mora zaključiti kako Ivšićeva disertacija, a upravo se o njoj radi, ima posebno mjesto u slavenskoj akcentologiji, iako je daljnji razvoj donio i ispravke nekih Ivšićevih gledanja. Ivšićeva obradba akustičko-fiziološke vrijednosti akuta, kao i Belićeva, također je u novije doba ocijenjena kao donekle neprecizna,¹¹ međutim ipak se njegova registracija i opis fiziološko-akustičkih tipova u našim dijalektima može držati svojedobnim prijelomom u pristupima toj problematici.

Godine 1971. pojavila se u Münchenu Ivšićeva knjiga *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, što predstavlja veliko međunarodno priznanje. U toj je knjizi od kojih 800 stranica čak oko tri četvrtine, dakle oko 600 stranica, napisano i objelodanjeno do tridesete autorove godine. Upravo 1914. pokrenuta je u Akademiji edicija »Kovčežić za hrvatska i srpska narječja«, a kao jedino djelo u toj seriji pojavio se Ivšićev *Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja*. Taj je *Nacrt* svakako savjesno sastavljen, a sigurno je da je dobro došao budućim istraživačima u njihovu radu. Mnoge su Ivšićeve upute upravo naglašeno zanimljive, kao kad npr. kaže da bi za nauku bili vrlo korisni potpuni rječnici pojedinih krajeva.

Profesor Ivšić nije namjeravao prekinuti svoj dijalektološki i akcentološki rad, a do duge stanke došlo je uglavnom zbog nepovoljnih prilika. Kad je 1914. dobio poziv na suradnju u zborniku Baudouina de Courtenaya, uputio se na kajkavsko područje u želji da za taj zbornik priredi dijalektološku studiju. Ali je tada došlo do svjetskoga rata, pa je zbog teških prilika i zbog drugih poslova svoja kajkavološka istraživanja odgodio sve do tridesetih godina. Međutim je od 1933. do 1935. poduzeo oko 120 dijalektoloških ekskurzija po kajkavskim krajevima, i to s izvršnim rezultatima. Naime, 1935. održao je Ivšić u Akademiji predavanje u povodu stote godišnjice jezičnih ostvarenja iliraca predvođenih Ljudevitom Gajem, i to je njegovo predavanje pod naslovom »Jezik Hrvata kajkavaca«¹² vjerojatno najvredniji prilog među svima što ih je Ivšić napisao, a ujedno je i jedno od najvažnijih ostvarenja hrvatske lingvistike uopće. Njegova je vrijednost u tome što je to i do danas najbolji prilog proučavanju kajkavskoga narječja, kao što je »Današnji posavski govor« odličan prilog proučavanju štokavštine. Kako je ustanovio Dalibor Brozović,¹³ najvažnije je u toj raspravi shvaćanje kajkavskoga narječja kao posebne jedinice hrvatskosrpskoga dijasistema i koncepcija odnosa kajkavštine prema čakavštini, štokavštini i slovenskom jeziku. Tu su također primijenjena i produbljena njegova akcentološka shvaćanja, a upravo je naglasni kriterij poslužio kao kriterij klasifikacije kajkavske skupine dijalekata. Ivšić je kajkavske govore podijelio na konzervativne i revolucionarne, dakle na one što uglavnom čuvaju staro stanje i na one što doživljavaju promjene. Staro stanje u većoj ili manjoj mjeri čuva zagorsko–međimurska ili starija kajkavska grupa te donjosutlansko–žumberačka ili čakavsko–kajkavska grupa. Revolucionarni su govori s provedenom metataskom, tj. s promjenom mjesta naglaska, a to je turopoljsko–posavska grupa; do osobito velikih promjena, tj. do metatonije ili promjene intonacije došlo je u križevačko–podravskoj grupi. Ivšićeva klasifikacija kajkavštine svakako predstavlja veliki napredak u odnosu na prethodne podjele kajkavske grupe dijalekata. Odlučivši da ne raspravlja o genetskim vezama kajkavštine, autor je u »Jeziku Hrvata kajkavaca« ipak naveo mišljenje Frana Ramovša i Aleksandra Belića o tom pitanju. Svojim pak postavljanjem teze o osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji Ivšić je ipak uznastojao pobiti gledanja spomenutih istaknutih učenjaka; on je, naime, pokazao da najrazličitije kajkavske akcenatske varijacije proizlaze iz jedne osnovne akcentuacije, drugim riječima, nije opravdano ni Ramovševo veliko srodničko povezivanje kajkavštine i slovenskog jezika ni Belićeva teorija o kajkavštini kao simbiozi slovenskih, čakavskih i štokavskih osobina.¹⁴ Osim što je prvorazredan genetsko-lingvistički prinos, »Jezik Hrvata kajkavaca« ima i vrlo veliko sociolingvističko značenje. Pokazujući uzorno poznavanje hrvatske jezične povijesti, Ivšić – s obzirom na prigodu u kojoj je svoje predavanje održao – vrlo točno i realistično prikazuje jezično značenje hrvatskoga narodnog preporoda. Sâm je Gaj prikazan kao ujedinitelj Hrvata u jednom književnom jeziku, dakle ne kao tvorac nečega što Hrvati već otprije ne bi imali. Shvaćanje kajkavskoga narječja kao znanstvenog predmeta i kao eventualnoga umjetničkog instrumenta podrazumijeva i sasvim ispravno definiranje dijalektalne književnosti; ona ne predstavlja otpor književnom

jedinstvu, »nego je to najličnija umjetnička manifestacija«. ¹⁵ Kajkavsko ostavljanje materinskog govora i primanje štokavskoga u doba Preporoda nije među kajkavcima shvaćeno kao prihvaćanje nečega sasvim tuđeg, jer je u Trojednoj kraljevini Hrvatske, Slavonije i Dalmacije štokavski govorila većina ostalih Hrvata, tj. većina nekajkavaca. Vrlo značajnu kartu hrvatskih kajkavskih akcenatskih tipova, objavljenu kao prilog raspravi »Jezik Hrvata kajkavaca«, Ivšić naziva skicom za kartu koju će izraditi, najavljuje da će neke pojedinosti kajkavske problematike prikazati drugom prilikom, ali do toga nije došlo. Za to sigurno ima opravdanja, ali je ipak šteta što Ivšić nije publicirao svih svojih spoznaja, među kojima je jamačno bilo i dragocjenih. ¹⁶ Nešto novih uvida, doduše, nalazimo i u kraćem članku o osnovnoj hrvatskoj kajkavskoj akcentuaciji u staroga kajkavskog pisca Pergošića, ¹⁷ gdje opet vidimo pouzdano Ivšićevo snalaženje u analizi bilježenja naglasaka kod starih pisaca i u povezivanju tih podataka sa stvarnim stanjem na konkretnim terenima.

Nakon meteorskog uspjeha u mladim danima u tridesetim godinama dolazi do novog zamaha Ivšićeva talenta i energije. Uz trajno vrijedni kajkavološki rad veliki naš učitelj tada proučava i jezik gradišćanskih Hrvata, ali za života nije ni dovršio ni objavio svoga priloga; taj se je rad pojavio tek nakon Ivšićeve smrti, a priredio ga je i dijelom obradio Božidar Finka. ¹⁸ Pripremajući tu studiju Ivšić se zanimao za jezik naših ljudi u novoj sredini, a zapravo je rješavao osobito teška pitanja naše historijske dijalektologije, kao što je npr. pitanje dijalektnih granica na našim prostorima prije odlaska Hrvata iz domovine i dolaska novih doseljenika u Hrvatsku. Također je Ivšić imao udjela i u stvaranju gradišćanskohrvatskoga književnog jezika.

Članak »Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike« jedini je izraziti dijalektološki prilog Ivšićev u poslijeratnom razdoblju, iz 1951. godine naime. ¹⁹ Taj rad donosi i novih hvale vrijednih rješenja, ali prije svega predstavlja zaokruživanje jednoga blistavog dijalektološkog opusa. U svemu se može zaključiti da su devetnaestostoljetni dijalektološki naponi u nas okrunjeni lijepim rezultatima koje je postigao Milan Rešetar, dok su Aleksandar Belić i Stjepan Ivšić ostvarili nov metodološki napredak već u prva dva desetljeća 20. stoljeća i nastavili neumorno raditi i dalje, sve do Belićeve smrti 1960. i Ivšićeve 1962. godine. ²⁰

Već iz dosad rečenoga sasvim je jasno da je bitan Ivšićev znanstveni interes bila komparativna slavistika. Osobito rječito o tom govore djela objelodanjena nakon njegove smrti, rukopisi iz njegove bogate neobjavljene ostavštine. Naime, prema fakultetskim Ivšićevim predavanjima knjigu *Slavenska poredbena gramatika* priredili su Radoslav Katičić i Josip Vrana. Ona se pojavila 1970. godine svjedočeći o potpunoj uključenosti hrvatske lingvistike u svjetski razvoj već u drugom deceniju našeg stoljeća kad su ta predavanja uglavnom i nastala. ²¹ Usmjereni najvećim dijelom na sintaktičku problematiku, važna je i studija »Enklitike, osobito njihov namještaj u staroslovenskome jeziku s obzirom na ostale slavenske jezike«, koja je također izdana posthumno. ²²

Sigurno je vrlo znatan i Ivšićev *Rusko–hrvatski diferencijalni rječnik*, prvenac hrvatske kontrastivno–diferencijalne lingvistike, ²³ ali još nije došlo do njegova

objavljivanja. Neobjelodanjen je ostao i *Kratak ortoepski rječnik hrvatskoga književnog jezika*.²⁴

Stjepan Ivšić bio je i istaknuti etimolog, a uspjelo se bavio i problemima semantike. Mnogo etimoloških podataka nalazimo u *Slavenskoj poredbenoj gramatici*, a na etimološka proučavanja odnosi se i dvadesetak posebnih članaka.²⁵

Približno isti broj radova odnosi se i na Ivšićevo bavljenje hrvatskoglagoljskom književnosti od 1918. sve do potkraj života, i to s upravo kapitalnim rezultatima, ponajprije filološkokritičkima i tekstološkima.²⁶ Nastavivši i produbivši Jagićevu filološko-kritičku metodu, Ivšić je iznimnom akribijom odgovarao – kako to prikazuje Eduard Hercigonja – na načelna pitanja glagoljaškoga književnog srednjovjekovlja, donio je nove spoznaje o hrvatsko-češkim književnim vezama u 14. i u 15. stoljeću, pružio je sintetski prikaz hrvatske srednjovjekovne književnosti, priredio dragocjena izdanja glagoljskih spisa itd. Nije doduše obraćao pozornost na književnu vrijednost i stilske značajke proučavanih spisa, nije ni publicirao sve što je proučio, ali su ipak njegova fundamentalna istraživanja i Mihovilu Kombolu i drugim učenjacima pružila nove temelje za daljnji rad. Poglavitito se opsežnošću ističe Ivšićev rad na priređivanju novog izdanja zbirke *Acta croatica*, ali je i on ostao nedovršen.

U veliku rasponu Ivšićevih znanstvenih zanimanja ni povijest jezika nije ostala zanemarena.²⁷ Dio njegovih gledanja na jezičnu dijakroniju očituje se u spomenutim studijama o akcentu u Reljkovićevoj i u Brlićevoj gramatici. S obzirom na naše grafijske specifičnosti, posve je prirodno da je upravo u tekstologiji pokazao nove putove i nova rješenja, nerijetko i bez pravoga razumijevanja u znanstvenim krugovima. Uzrok je tomu što je Ivšić pisao svoje priloge takvim načinom da problematiku prikazuje brojnim primjerima, ali bez iscrpnijega komentiranja. Zamašitost njegova rada u proučavanju jezične povijesti ogleda se i u činjenici koju je 1942. s punom samosvijesti naveo: da je dotad »proučio po samim originalima preko tisuću hrvatskih jezičnih spomenika«.²⁸

Već je spomenuto značenje sociolingvističkog aspekta Ivšićeva djela, a u samoj je prirodi stvari da je ta dimenzija pristupa fenomenu jezika najizrazitije došla do izražaja u priložima o standardnoj novoštokavštini, prije svega o hrvatskom književnom jeziku unutar nje.²⁹ Poznato je i lako provjerljivo da Ivšićeva bibliografija nije vrlo opsežna, ali je njegova standardološka produkcija ipak znatna. To je razvidno već iz nabrojanja važnijih njegovih rezultata te vrste:³⁰ polemika s Nikolom Andrićem 1911. godine u povodu njegove knjige *Branič jezika hrvatskoga*, suradnja u časopisu *Hrvatski jezik*, manje i u časopisu *Jezik*, knjižica *Srpsko-hrvatski jezik na pločama* pripremljena 1955. u suradnji s Miroslavom Kravarom, akcentološki prilozi u posthumno publiciranim knjigama uključujući i 1979. objelodanjenju raspravu »Prilog za kvantitetu u hrvatskom jeziku«³¹ itd. Ako je vjerovati riječima napisanima u polemičkom tekstu poznatog povjesničara književnosti Branka Vodnika,³² Ivšić je još u ranijoj fazi svoga rada planirao izdati djelo s naslovom *O hrvatskom jeziku*.

Polemika s Nikolom Andrićem upoznala je javnost s Ivšićem kao uglavnom dosljednim sljedbenikom jezika kodificirana u Karadžićevim, Daničićevim i Maretićevim djelima, a to će Ivšić ostati čitava života ističući ipak potrebu daljeg izgrađivanja hrvatskoga književnog jezika. Takvim svojim držanjem pokazao je Ivšić da je dobro shvatio značenje Maretićeve *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* iz 1899. u dugom i krivudavom toku hrvatskoga novoštokavskog normiranja. Sama je pak Ivšićeva kritika Andrićeva *Braniča jezika hrvatskoga* bila vrlo oštra, i to i s obzirom na jezik kojim je njegova knjiga napisana.³³ Ipak je Ivšićeva kritika bila preoštra, naročito u negativnoj ocjeni knjige u cjelini. Dakle je očito da je mladi Ivšić, kao i Jagić u mladenačkoj polemici s Veberom Tkalčevićem,³⁴ bio i donekle nepravedan, poglavito s obzirom na elemente fino Andrićeva jezičnog osjećaja za hrvatsku uporabnu normu.

Standardološkim pitanjima Ivšić ne posvećuje naglašene pozornosti sve do druge polovice tridesetih godina, kada je 1936. u Zagrebu izabran privremeni odbor Društva »Hrvatski jezik« s Tomom Matićem na čelu; naredne godine to je društvo organizirano, a Ivšić mu je bio potpredsjednikom. Stjepan Ivšić kao vodeći hrvatski lingvist i filolog postao je predsjednik stručnog odbora što je imao uređivati časopis *Hrvatski jezik*. Društvu je bila svrha »njegovanje hrvatskoga jezika, tj. njegovo unapređivanje, čuvanje njegova duha i nastojanje oko pravilne njegove upotrebe na svim područjima govora i pisanja«, kako u pravilima toga društva piše.³⁵ Nakon što je 1933. u Beogradu počeo izlaziti časopis *Naš jezik*, pojavio se 1938. u Zagrebu i prvi broj časopisa *Hrvatski jezik*, ali je zagrebački časopis bio kratka vijeka: izišlo je samo 10 brojeva, a poglavito su važni prinosi Stjepana Ivšića, kojega se ukupna suradnja približava polovici od kojih 200 stranica čitavoga godišta.

Već u prvom broju novopokrenutog periodika pojavio se članak »Etimologija i fonetika u našem pravopisu«, znameniti prilog hrvatskoga jezikoznanstva. Taj je Ivšićev rad neplanirano uvršten u prvi broj, i to zbog tadašnjih prilika opterećenih traženjima da se u Hrvatskoj ponovno uvede morfonološki pravopis. Svakako je istina da su najznatniji naši filolozi prošlog stoljeća shvaćali kako je standardnoj novoštokavštini prikladniji pravopis fonološki nego morfonološki, ali je sustavno dokaze iznio tek Ivšić. U tom je članku njegov autor pokazao temeljito poznavanje jezika hrvatske književnosti i literature o problematici, izvrsno snalaženje u komparatistici, učenjačko dostojanstvo. Očito je u Ivšića htijenje da čuva kontinuitet odgovarajuće ortografije, tj. tradiciju umjereno fonološkog pravopisa, i to protiv tendencija što su uglavnom dolazile iz redova Hrvatske seljačke stranke, odbijajući da – poput nekih starijih učenjaka – povezuje ideologiju i ortografiju. Zapravo je krajnje teško prikazati taj Ivšićev tekst, toliko je on ekonomičan u izrazu i bogat spoznajama. Morfonološki pravopis iliraca u njem se tumači kao češki utjecaj, izraziti i u braće Radića, dok je pretpreporodni hrvatski pravopis bio pretežno fonološki.

U svim brojevima, dvobrojima i u trobroju 8–10 redovito su najvažniji članci odštampani uvodno i svima je autorom Ivšić. Takav je u dvobroju 2–3 prilog »Hrvatski književni jezik«, članak izazvan nepotpisanim prijekorom u listu *Hrvat-*

ski dnevnik, ali ipak i principijelno važan. Prigovor se sastoji u tobožnjem Ivšićevu pristajanju uz navodan Maretićev nauk »da je Vuk jedini, a ne samo najbolji izvor hrvatskoga književnog jezika«. ³⁶ Sav je taj prilog u znaku polemike sa stavovima Antuna Radića, ispunjen objektivnim poštovanjem i Vukova i Maretićeva djela. Uz Ivšićev zaključak kako je suvremeni hrvatski književni jezik samo organski nastavak onoga književnog jezika što su ga Hrvati imali i prije Vuka, važan je i nedvosmisleni dokaz da je tako mislio i Vuk.

Naredni svezak *Hrvatskog jezika* otpočinje tekstem »Tužbe zbog kvarenja jezika« ³⁷ u kome se razmatra pitanje upotrebe različitog leksika u beogradskom odnosno u zagrebačkom centru. Osobito se Ivšić osvrće na beogradsko odbacivanje kroatizama kao pokrajinskih osobina što je sve poduprto nametanjem riječi službenim putem. U tom članku očito se Ivšić susreće s pitanjem različitih varijanti standardne novoštokavštine, ali problem ne postavlja teoretski.

Prinos »Novine i evropeiziranje našega jezika« ³⁸ bjelodano pokazuje da je Ivšić dobro razlikovao različite funkcije književnog jezika; tu je posebice istaknuto kako novinsko obavještavanje ima svoj vlastiti stil.

Članak »'Ogledi' Sovićeva prijevoda 'Staroga zavjeta'« prvi je prilog posljednjeg sveska časopisa *Hrvatski jezik*. ³⁹ Ivšić se prema Sovićevu poslu odnosi s poštovanjem, ali daje i oveći broj primjedaba, popraćujući to ovim riječima: »komu se koja moja zamjerka učini tričava ili cjepidlačenje, tomu bih napomenuo, da prijevod 'Svetoga pisma' treba metati na osjetljivija mjerila nego prijevod koje druge knjige«. ⁴⁰

U cjelini se može reći da je Ivšićeva suradnja u *Hrvatskom jeziku* bila vrlo raznovrsna i plodna. Njegovi prilozi pisani su briljantno i govore o kompletnom lingvistu osobita ranga. Pojavio se taj časopis 1938, u doba kad je njegovo izlaženje bilo prijelomno važno, odigravši časno svoju tešku ulogu, a u svemu tomu glavni teret ponio je upravo Stjepan Ivšić. Bio je Ivšić u uskim vezama s praškom filološkom sredinom, ali u njegovu radu ipak ne nalazimo očekivanoga odjeka ideja praškoga lingvističkog kruga, osnovanoga 1926. Ipak će biti da su pogledi praške škole bili pobuđujući i u Ivšićevu radu, npr. kad govori kako u razvitku književnog jezika »odjekuju različite političke, ekonomske, socijalne i kulturne prilike« ili kad raspravlja o novinarskom stilu. Ivšićeva suradnja u *Hrvatskom jeziku* jasno je pokazala njegovu kritičnost prema Maretićevu radu i oslanjanje na najvećega svoga prethodnika u hrvatskoj filologiji — Vatroslava Jagića. Posebno je važno što je kao svojevrsni nastavak časopisa *Hrvatski jezik* 1952. pokrenut časopis *Jezik* kojem je prof. Ivšić trebao biti glavnim urednikom, ali se iz zdravstvenih razloga nije prihvatio te dužnosti. *Jezik* je, naime, u pitanjima jezične kulture imao prijelomnu ulogu u hrvatskoj filologiji, poglavito s obzirom na zacrtavanje novih putova naših pristupa svoj standardnoj novoštokavštini i osobito hrvatskomu književnom jeziku.

Stjepan Ivšić bio je vodeći hrvatski lingvist, ali je također bio i izraziti hrvatski rodobljub te čovjek koji se i u teškim iskušenjima ponašao dostojanstveno. Kao hrabar i dosljedan sudionik povijesti standardne novoštokavštine iskazuje se Ivšić

u nizu prilika, a posebno je vrijedno upozoriti na prve godine drugoga svjetskog rata, kada se Ivšić, suprotno vlastima, zalagao za umjereni fonološki pravopis.⁴¹ Propisan je bio morfonološki pravopis, koji je Ivšić odbijao kao nehrvatski, nastao pod češkim utjecajem. Zakonskim se je propisima Ivšić usprotivio i u članku »Naš izgovor kroz rime« iz 1942. godine;⁴² založio se za izgovor »koji odgovara prirodnom svojstvu hrvatskoga jezika«,⁴³ jer bi nametanje drugačijeg izgovora bilo nasilje nad materinskim jezikom. Važno je podsjetiti i na Ivšićevo ponašanje prilikom potpisivanja Zaključaka Novosadskog dogovora iz 1954. godine; uz potpis je Ivšić dodao i ovu bilješku: »Ovaj potpis dajem s napomenom da izjava u 4. t. Zaključaka ne smije služiti za propagandu ekavskog izgovora na dosadašnjem književnom ijekavskom području.«⁴⁴

Kao prevodilac i kao proučavatelj metrike Ivšić se veoma istakao dugogodišnjim radom u svezi s Maretićevim prijevodima *Ilijade* i *Odiseje*; Maretićeve je prijevode Ivšić pregledavao i priređivao, dodajući i svoje pogovore.⁴⁵ Također su lingvisti kao Vatroslav Jagić i Đuro Daničić dobili u Ivšićevim osvjetljenjima odgovarajuće obradbe,⁴⁶ a dok je bio mlađi napisao je i dosta kritika, među kojima ima i izrazito oštih. Ivšić kao lektor poznat je po tome što je lektorirao knjigu Frana Mažuranića *Od zore do mraka*, i to tako dobro da neke negativne reakcije, u cjelini gledano, uopće nisu bile utemeljene.⁴⁷

Zaključno rečeno, Ivšić se u znanosti javlja u periodu u kojem je slavenska filologija prošlog stoljeća – vođena moćnom Jagićevom rukom – nastajala i prerastala u slavistiku prilagođenu novim vremenima. Naime, u Ivšića uočavamo i jagićevsku širinu interesa, s jedne strane, i novu crtu temeljite udubljenosti u probleme nacionalne filologije, s druge strane. Tadanja osuvremenjena mladogramatičarska tradicija imala je u Ivšiću istaknuta predstavnika, ali i učenjaka koji je osjećao njene slabosti, no ipak u svom radu uopće nije bio sklon prihvaćanju novih prijelomnih učenja što su se javljala u 20. stoljeću. Bilo bi zanimljivo znati zašto Ivšić nije bio skloniji primanju teoretskih lingvističkih novosti što su nicale širom svijeta. Uz naravan utjecaj učitelja bit će da je bitan uzrok u golemoj množini konkretnih obveza što su stajale pred pojedincem, kojega su snage – unatoč svoj veličini i energiji – ipak nedostatne i za posao na raznim poljima i za brzo prihvaćanje modernih lingvističkih pravaca. Također se njegova djelatnost nije odvijala u dobrim uvjetima, posebno imamo li na umu razna trvenja što su ometala miran rad i u Hrvatskoj i drugdje u Jugoslaviji. Znano je da ratovi nisu doba pogodno za znanstvene aktivnosti, a osobito su teško omeli Ivšićeva pregnuća, napose drugi svjetski rat.

Ipak Ivšićev formalni tradicionalizam nije zapreka da ne vidimo množinu novih spoznaja do kojih je i u činjeničnom i u metodološkom smislu dopro njegov genij. Tako je u dijalektologiji i napose u akcentologiji uočavao i one strukturne elemente što su drugim učenjacima ostali skriveni, jednako kao što je u proučavanju nastanka i razvoja standardnog jezika u Hrvata došao do rezultata trajne vrijednosti. Bio je također izniman poznavalac slavenske filologije i hrvatskoga glagoljaštva te nezaboravni učitelj mnogih generacija hrvatskih slavista. Iako svoje djelo

nije uspio dovršiti, ipak se za Stjepana Ivšića može reći da je općenito prihvaćen u našoj sredini kao hrvatski lingvist najvišeg dometa u ovom stoljeću. Da je taj ugled posvema opravdan, to najočitiije vidimo iz činjenice da Ivšićev znanstveni opus uglavnom uopće ne zastarijeva ostajući pošteđen od djelovanja vremena kao malo koji drugi učenjački napor.

Bilješke

- 1 Ljudevit Jonke, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, MH, Zagreb 1971. str. 234–243.
- 2 Literaturno o Stjepanu Ivšiću usp. u mom prilogu »Stjepan Ivšić i časopis 'Hrvatski jezik'«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 26(16), 1987, str. 77–92.
- 3 Stjepan Ivšić, »Uz 'Pravopisne prijedloge' Povjerenstva za hrvatski jezik i 'odvojeno mišljenje' dra. Marijana Stojkovića«, *Jezik*, 38/1990–1991, br. 3, str. 84.
- 4 *Rad JAZU*, 168/1907, str. 113–162.
- 5 Stjepan Sekereš, »Korekcija Ivšićeve akcentuacije u 'Šaptinovačkom narječju'«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXI–1/1978, str. 201–204.
- 6 »Akcentat u Gramatici Matije Antuna Reljkovića«, *Rad JAZU*, 194/1912, str. 1–60.
- 7 »Akcentat u Gramatici Ignjata Alojzije Brlića«, *Rad JAZU*, 194/1912, str. 61–155.
- 8 *Rad JAZU*, 187/1911, str. 133–208.
- 9 *Rad JAZU*, 196/1913, str. 124–254; 197/1913, str. 9–138.
- 10 Usp. Dalibor Brozović, »O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom akcentologu«, *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, HFD, Zagreb 1963, str. 25–36.
- 11 Usp. sljedeća tri priloga Ilse Lehiste i Pavla Ivića: »Akustički opis akcentatskog sistema jednog čakavskog govora«, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 3/1973, str. 159–170; »Fonetska analiza jedne slavonske akcentuacije«, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 6–1/1977, str. 67–84 »Akustički opis akcentata u jednom kajkavskom govoru«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXII–1/1979, str. 179–192.
- 12 *Ljetopis JAZU*, 48/1936, str. 47–88.
- 13 *Op. cit.*, str. 33.
- 14 Usp. Milan Moguš, *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*, MH, Zagreb 1971, str. 23–34; Zvonimir Junković, »Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta. Dijakronijska rasprava«, *Rad JAZU*, 363/1972, Str. 167–170.
- 15 »Jezik Hrvata kajkavaca«, *op. cit.*, str. 50.
- 16 Npr. članak »I naša o 'Mačku'« (*Hrvatski jezik*, 1/1938–1939, br. 2–3, str. 52) pokazuje da je Ivšiću bilo jasno kajkavsko izjednačenje refleksa poluglasova i jata. Štoviše, on o tom govori kao o općenito poznatoj činjenici, a zapravo se radilo o ozbiljnom znanstvenom otkriću; usp. npr W. Vermeer, »The rise and fall of the kajkavian vowel system«, *Studies in Slavic and General Linguistics*, 3, 1983, 440, gdje nije registrirana Ivšićeva spoznaja. Vjerujem da je Ivšić također i jednačenje refleksa stražnjega nazala i samoglasnoga *l* uočio među kajkavcima, ali o tom nije pisao.
- 17 *Zbornik u čast A. Belića*, Beograd 1937, str. 183–195.
- 18 »Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca«, u: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München 1971, str. 723–798.
- 19 *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 1/1951, str. 359–378.
- 20 V. Dalibor Brozović, »Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1/1959–1960, str. 51–65. – Naravno, Senj je istaknuto središte u životu hrvatskog naroda, pa je pobudivao i znanstveni interes Stjepana Ivšića. Tako je Ivšić 1951. u raspravi »Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike« (*op. cit.*, str. 363–364) dao »kratku karakteristiku senjske akcentuacije«, o čemu je akademik Moguš u svojoj disertaciji pisao (»Današnji senjski

- govor«, *Senjski zbornik*, 2/1966, str. 44 i dalje). K tomu je Ivšić bio i prevoditeljem latinskih tekstova Senjanina Vitezovića, autorom rasprave o senjskoj tematici »Hrvatska glagoljska dvanaesteraka legenda o sv. Jeronimu, štampana 1508.« (*Nastavni vjesnik*, 39/1930–1931, str. 1–10) itd.
- 21 Na to u »Predgovoru« upozoravaju Katičić i Vrana.
 - 22 *Rad JAZU*, 348/1967, str. 61–140.
 - 23 Usp. Božidar Finka, »Rusko–hrvatski diferencijalni rječnik Stjepana Ivšića«, u: *Leksikografija i leksikologija. Zbornik radova*, Novi Sad–Beograd 1984, str. 217–221.
 - 24 »Hrvatsko jezikoznanstvo u poslijeratnom razdoblju«, *Suvremena lingvistika*, 19–20/1979, str. 43.
 - 25 Eduard Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, Liber, Zagreb 1983, str. 109–115.
 - 27 Josip Vončina, »Ivšićev pogled u jezičnu dijakroniju«, u: *Jugoslavenski seminar za strane slaviste*, 35/1985, str. 65–85.
 - 28 Stjepan Ivšić, prilog citiran u bilj. 3, str. 84.
 - 29 Zlatko Vince, »Stjepan Ivšić i hrvatski književni jezik (U povodu 100. obljetnice rođenja)«, *Jezik*, 32/1984–1985, br. 4, str. 99–113.
 - 30 Usp. »Bibliografiju radova prof. Stjepana Ivšića« Marina Somborca, u: *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, HFD, Zagreb 1963, str. XIII–XXII.
 - 31 *Rad JAZU*, 376/1979, str. 10–39.
 - 32 *Jugoslavenska njiva*, 7/1923, br. 6, str. 244–247.
 - 33 Zlatko Vince, »Polemika Ivšić–Andrić oko 'Branica jezika hrvatskoga'«, *Filologija*, 11/1982–1983, str. 197–228.
 - 34 Radoslav Katičić, »Lingvistički argumenti u Jagićevoj polemici s Veberom«, u: *Jagićev zbornik*, Zagreb 1986, str. 93–126.
 - 35 *Hrvatski jezik*, 1/1938–1939, br. 1, str. 29.
 - 36 *Hrvatski jezik*, 1/1938–1939, br. 2–3, str. 33.
 - 37 Br. 4–5, str. 73–78.
 - 38 *Hrvatski jezik*, 1/1938–1939, br. 6–7, str. 105–113.
 - 39 Br. 8–10, str. 145. 158.
 - 40 *Op. cit.*, str. 158.
 - 41 *Jezik*, 38/1990–1991, br. 1, str. 6–7.
 - 42 *Alma mater croatica*, 5/1942, br. 8–9, str. 273–285.
 - 43 *Op. cit.*, str. 273.
 - 44 Ljudevit Jonke, *op. cit.*, str. 217, 346, 362.
 - 45 Miroslav Kravar, »O stanju teksta hrvatskoga 'Homera'«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 7/1968, str. 206–220.
 - 46 »Vatroslav Jagić i osnivanje zagrebačkog sveučilišta«, *Vijenac*, 2/1924, br. 12, str. 381–388; »Dva priloga za poznavanje Daničićeva života«, *Daničićev zbornik*, SKA, Beograd 1925, str. 107–123.
 - 47 Stjepan Babić, »Stjepan Ivšić kao lektor Mažuranićeve knjige 'Od zore do mraka'«, *Hrvatski znanstveni zbornik*, 2/1971, str. 243–293.

Zusammenfassung
Der kroatische Linguist und Philologe Stjepan Ivšić
Josip Lisac

Stjepan Ivšić (1884–1962) meldet sich in der Wissenschaft in einer Zeitspanne, in der die slavische Philologie des vergangenen Jahrhunderts – von Jagić geführt – verschwindet und in die Slavistik, der neuen Epoche angemessen, aufwächst. Bei Ivšić bemerken wir nämlich die Jagićsche Breite der Interessen einerseits, und eine neue Linie der gründlichen Vertiefung in die Probleme der nationalen Philologie andererseits. Die damalige modernisierte Tradition der Junggrammatiker hatte in Ivšić einen hervorragenden Repräsentanten, aber ebenso einen Wissenschaftler, der ihre Schwächen fühlte, jedoch in seinem Werk überhaupt nicht zur Annahme neuer Trends des 20. Jahrhunderts geneigt war. Doch, Ivšićs formeller Traditionalismus ist kein Hindernis, um all die Fülle neuer Erkenntnisse, die sein Genie – von der faktischen wie auch der methodologischen Hinsicht – erreichte. So erkannte er in der Dialektologie und besonders in der Akzentologie auch solche strukturellen Elemente, die anderen Wissenschaftlern verborgen blieben; auch im Erforschen der Entstehung und der Entwicklung der Standardsprache bei Kroaten kam er zu Resultaten vom dauernden Wert. Er war auch ein außergewöhnlicher Kenner der slavischen Philologie und der kroatischen Glagoliza, wie auch der Lehrer vieler Generationen kroatischer Slavisten. Obwohl er sein Werk nicht zu Ende bringen konnte, kann man Ivšić in unserer Mitte doch als einen kroatischen Linguisten vom höchsten Range betrachten. Daß dieses Ansehen gänzlich gerechtfertigt ist, können wir am offenbarsten aus der Tatsache sehen, daß Ivšićs wissenschaftlicher Opus meistens überhaupt nicht veraltet, sondern von der Wirkung der Zeit verschont blieb, was bei der wissenschaftlichen Arbeit selten vorkommt.